

10. Möt källorna: Kulturarvsmaterial i undervisningen

Karin Pettersson

Det är någonting som händer i mötet med en originalkälla, en artefakt. Det är någonting med doften, det visuella och det taktila, själva materialiteten och sinnligheten – att hålla i ett handskrivet brev, känna strukturen på pappret, följa handstilen, att möta en blick från ett fotografi. Originalkällor talar till oss på ett annat sätt än det digitala objektet vi möter på datorskärmen. Detta är något vi på biblioteket kan dra nytta av i vår undervisning för studenter, som berikar och väcker nyfikenhet – att låta studenterna möta källorna.

Under de senaste åren har vi sett ett ökat intresse för bibliotekens kulturarvssamlingar och 2016 lyfts kulturarvet för första gången fram i det uppdrag som universitetsbiblioteket (UB) får från Göteborgs universitet: ”Universitetsbiblioteket ska vårda och tillgängliggöra det kulturarv som finns i bibliotekets omfattande samlingar.”¹ Uppdraget avspeglas även i den strategiska plan som tas fram i slutet av samma år där det framhålls att UB ska: ”Utveckla och tillgängliggöra bibliotekets samlingar och kulturarv till gagn för forskning och utbildning.”² Utvecklingen hos oss speglas också i en samhällsutveckling där vi ser ett ökat fokus och intresse för kulturarvssamlingar, både på bibliotek och på andra kulturarvsinstitutioner. Samtidigt pågår en omfattande digitalisering av kulturarvet som erbjuder nya sätt att synliggöra och arbeta med källmaterial.³ Specialsamlingar och arkiv är underutnyttjade och okända för de flesta studenter och ses framförallt som en resurs för forskare; inte något som kan berika lärandet för studenter eller användas som en pedagogisk resurs.⁴

1 Göteborgs universitetsbibliotek, ”Verksamhet”, Göteborgs universitetsbibliotek, åtkomstdatum 3 februari 2020, <https://www.ub.gu.se/sv/om-goteborgs-universitetsbibliotek/verksamhet>.

2 Göteborgs universitetsbibliotek, ”Strategisk plan för Göteborgs universitetsbibliotek 2017–2020”, Göteborgs universitet, åtkomstdatum 3 februari 2020, https://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1665/1665143_strategisk-plan-2017-2020.pdf.

3 Se t.ex. Erik Fichtelius, Christina Persson och Eva Enarsson, ”Demokratins skattkammare: Förslag till en nationell biblioteksstrategi” (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2019), <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/nationell-biblioteksstrategi.html>.

4 Ann Schmiesing och Deborah Hollis, ”The role of special collections departments in humanities undergraduate and graduate teaching: A case study”, *portal: Libraries and the Academy* 2, nr 3 (2002): 465, <https://doi.org/10.1353/pla.2002.0065>.

Jag arbetar med undervisning i informationssökning och källhantering för studenter, och tillsammans med mina kollegor började jag fundera över hur vi kan lyfta fram och synliggöra bibliotekets samlingar med särskilt fokus på källmaterial. Hur hittar vi ett pedagogiskt angreppssätt och hur integrerar vi kulturarvsmaterial som källmaterial i den undervisning vi har för studenter?

Kapitlet tar sin utgångspunkt i tre workshoppar som hölls under hösten 2018 med studenter från Institutionen för kulturvård. Studenterna fick utforska material från Jubileumsutställningen i Göteborg 1923: utställningskataloger, kartor, programblad, fotografier samt en klippsamling. Syftet var att synliggöra olika typer av material, hur det kan sökas fram och vad det berättar. Jag reflekterar över erfarenheter, utmaningar och möjligheter som workshopparna med studenterna gav. Vidare diskuterar jag huruvida undervisning i informationskompetens för studenter inom humaniora och konst skiljer sig åt eller bör skilja sig åt från andra discipliner, och i så fall varför och på vilket sätt. Avslutningsvis lyfter jag fram exempel på hur kulturarvsmaterial kan presenteras i en digital miljö för att underlätta för studenter, forskare och andra intresserade att utforska materialet.

Lars Burman, överbibliotekarie på Uppsala UB, diskuterar i skriften *Meningen med ett universitetsbibliotek* skillnaden mellan digitaliserat material och de fysiska originalen:

Men här finns också något annat, mer svårfångat, som har att göra med upplevelsen av det unika och det originella. Esteter kan falla i hänryckning inför ett konstverk, och ett besök på en plats där historia har utspelats kan ge ett djupt intryck. En variant av upplevelsen uppstår i mötet med historiens föremål och dokument.⁵

Många praktiker, såväl bibliotekarier, arkivarier som ämneslärare lyfter fram att användningen av primärkällor livar upp undervisningen och skapar engagemang.⁶ Susan M. Allen, chef för avdelningen för specialsamlingar på biblioteket vid University of California, Los Angeles skriver om attraktionskraften som specialsamlingar kan utöva:

5 Lars Burman, *Meningen med ett universitetsbibliotek* (Uppsala: Uppsala universitet, 2019), 30, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-381037>.

6 Shan Sutton och Lorrie Knight, "Beyond the reading room: Integrating primary and secondary sources in the library classroom", *The Journal of Academic Librarianship* 32, nr 3 (2006): 323, <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2006.03.001>.

We all know that if students can be lured into special collections and exposed to the rare books, manuscripts, photographs, and other materials in our care, a certain kind of seduction will often take place. Paul Moser, vice-provost and director of Libraries at the University of Pennsylvania, has named the fundamental source of this seduction 'sacro-power,' the power to attract which emanates from the very being of primary materials.⁷

Denna attraktionskraft är något vi själva både märkt av och använt oss av. Min kollega Johan Karlsson träffar många externa grupper, oftast gymnasieklasser, som kommer på studiebesök. Han ger en introduktion till hur biblioteket kan användas och vad som finns i våra samlingar, både digitala och tryckta. Johan brukar avsluta med en kort rundvandring på biblioteket och en visning av både studiemiljöer och samlingar. Ibland visar han eleverna en av våra specialsamlingar, Hvitfeldtska samlingen. Samlingen donerades från Hvitfeldtska läroverkets gamla bibliotek och innehåller litteratur från 1400-talet fram till 1900 och omfattar ca 650 hyllmeter. Samlingen är i mångt och mycket idealisk att visa upp för besökande grupper. De skinnbundna bokryggarna och de stora omfångsrika verken är för många definitionen av en äldre boksamling. Möjligheten att som utomstående komma nära materialet, att kunna hålla och bläddra i en bok från 1700-talet, ger ett mervärde som endast en beskrivning av samlingen eller en digitaliserad version inte hade kunnat ge. "Det är som på Hogwarts" har varit en återkommande kommentar från gymnasieelever. Även selfies framför sektionen med uppbyggelselitteraturen i foliantformat har varit vanligt förekommande.

Alla som själva arbetat med arkivmaterial vet att det är spännande men också utmanande och tidskrävande. I diskussioner med lärare stöter jag på farhågan att det genom att introducera arkivmaterial som ett potentiellt källmaterial för studentuppsatser, finns en ökad risk att studenterna fastnar i materialet och inte blir klara i tid. Jonas Liliequist, professor emeritus i historia, bekräftar detta: "Risken finns att man går ner sig i det empiriska träsket." Han lyfter även fram "svårigheterna att hitta lämpliga ingångar och avgränsningar i arkivmaterialet som lämpar sig för övningar och upp-

7 Susan M. Allen, "Rare books and the college library: Current practices in marrying undergraduates to special collections", *Rare Books and Manuscripts Librarianship* 13, nr 2 (1999): 110–11, <https://rbml.acrl.org/index.php/rbml/article/view/157>.

satsämnen.”⁸ Liliequist talar utifrån sina erfarenheter som historiker och just denna studentgrupp har arkivkunskap i sin utbildning, det borde alltså vara en ännu större utmaning för andra studentgrupper. Denna aspekt återkommer i flera artiklar som diskuterar hur bibliotek kan arbeta med arkiv- och/eller specialsamlingar gentemot studenter. Precis som Liliequist menar författarna till artikeln ”Analyzing archival intelligence: A collaboration between library instruction and archives” att: ”Students are limited by their inability to ask the right questions”.⁹ Genom att tematisera och kontextualisera hjälper vi studenterna att hitta ingångar och ställa frågor till våra samlingar.

Att arbeta med primärkällor och arkivmaterial kräver andra färdigheter än de som traditionellt sett har rymts inom det vi undervisar studenterna i, det som kallas informationskompetens. Undervisningen syftar till att utveckla studenters förmåga att söka, värdera och använda information. Innehållet tar ofta avstamp i bibliotekskataloger och vetenskapliga artikeldatabaser och den refereegranskade artikeln har en stark ställning. Som undervisare för studenter inom humaniora och konst har vi alltmer börjat ifrågasätta detta paradigm och hur vi låtit detta styra vår undervisningspraktik. Vi ser ett behov av att utveckla vad informationskompetens betyder inom våra ämnen samt hur den skiljer sig åt mellan ämnen inom våra discipliner. Hur pratar vi med studenterna om olika källor och vilka färdigheter behöver våra studenter? Publiceringstraditionerna inom humaniora och konst skiljer sig delvis åt från andra ämnen och detta påverkar utformningen av vår undervisning. Ett exempel på detta är att bokens ställning fortsatt är stark, och det är inte lika vanligt att böcker granskas enligt peer review-förfarandet jämfört med artiklar. Att prata om peer review som ett sätt att avgränsa sina sökningar för att särskilja det vetenskapliga materialet från det icke-vetenskapliga blir därför missvisande. Det betyder inte att vi inte pratar med studenterna om hur de lär sig att värdera källor, men vi behöver göra det på ett sätt som är relevant för deras ämnen. Sättet att skriva vetenskap varierar mellan discipliner

8 Jonas Liliequist, ”Arkivet i undervisningen eller hur man kan få studenter att intressera sig för äldre handskrivet källmaterial”, i *Arkiven i forskningens tjänst: 20 år med Forskningsarkivet vid Umeå universitet*, red. Göran Larsson (Umeå: Forskningsarkivet, Umeå universitet, 2003), 169, <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-71368>.

9 Merinda Kaye Hensley, Benjamin P. Murphy och Ellen D. Swain, ”Analyzing archival intelligence: A collaboration between library instruction and archives”, *Communications in Information Literacy* 8, nr 1 (2014): 110, <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2014.8.1.155>.

och en vetenskaplig artikel inom exempelvis litteraturvetenskap kan ha en mer essäistisk form, vilket gör att den modell som finns för att identifiera en vetenskaplig artikel enligt IMRaD-formatet¹⁰ blir svårare att applicera på våra ämnesområden. Det kan handla om att utgå från ett vidgat textbegrepp som erkänner värdet av olika källtyper som bilder, videor, affischer och ljudinspelningar. Min kollega Linda Sundberg som undervisar studenter från konstnärliga fakulteten brukar ta upp hur en söker fram och refererar till bilder samt upphovsrättsliga aspekter av bildanvändning i akademiska texter. För vissa av våra studenter är kunskap om det som finns i våra arkivsamlingar eller i det som kallas vardagstrycket användbart.¹¹ Studenter inom teatervetenskap kan använda affischer och programblad för att belysa en frågeställning. För att detta ska vara möjligt måste vi hitta sätt att lyfta fram bredden i bibliotekets samlingar och visa att de inbegriper mer än kursböcker och vetenskapliga texter.

Vi menar därför att det behövs en breddning av begreppet informationskompetens till att även inkludera det som på engelska kallas primary source literacy.¹² I primary source literacy ingår färdigheter som behövs för att hitta, tolka, granska och arbeta med primärkällor. Det handlar om att förstå hur arkivmaterial är organiserat för att kunna navigera i det. Något som ofta lyfts fram i forskningen är att arbetet med primärkällor utvecklar kritiskt tänkande och analytiska förmågor. Studenterna behöver kunna sätta in källan i sitt rätta historiska sammanhang och ha en förståelse för hur en primärkälla är ett uttryck för sin tid och sin sociala kontext. De behöver kunna avgöra perspektiv och validitet.¹³

Because archival research often entails reading one-of-a-kind or out-of-print materials for which there might be little secondary literature, students

10 En akronym bildad av artikelns fyra huvuddelar på engelska: Introduction, Methods, Results and Discussion.

11 "Vardagstryck är material från företag, institutioner, organisationer och föreningar i form av tunna häften, pamfletter eller broschyrer." Göteborgs universitetsbibliotek, "Vardagstryck", Göteborgs universitetsbibliotek, åtkomstdatum 12 maj 2020, <https://www.ub.gu.se/sv/hitta-material/vardagstryck>.

12 Association of College and Research Libraries' Rare Book and Manuscript Section och Society of American Archivists, "Guidelines for primary source literacy", 2018, <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org/acrl/files/content/standards/Primary%20Source%20Literacy2018.pdf>.

13 Se bl.a. Hensley, Murphy och Swain, "Analyzing archival intelligence"; Melissa A. Hubbard och Megan Lotts, "Special collections, primary resources, and information literacy pedagogy", *Communications in Information Literacy* 7, nr 1 (2013): 24–38, <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2013.7.1.132>; Sutton och Knight, "Beyond the reading room".

cannot simply reword a scholar's interpretation but must utilize their own writing and critical thinking skills.¹⁴

Men källmaterial till uppsatser är bara en möjlig ingång, det finns flera andra sätt vi kan arbeta med primärkällor tillsammans med studenter. Under hösten 2018 höll jag tillsammans med en kollega tre workshoppar med studenter från Institutionen för kulturvård. Studenterna läste sin första termin på tre olika program: Konservatorsprogrammet, Bebyggelseantikvariska programmet samt Ledarskap i slöjd och kulturhantverk. Från början var tanken att studenterna skulle få en presentation av kulturarvsresurser på Humanistiska biblioteket av vår kulturarvssamordnare, Anders Strinnholm. Vi ville dock att studenterna inte bara skulle få en visning utan även konkret få utforska en del av vår samling och i dialog med kursansvarig lärare landade valet på material från Jubileumsutställningen i Göteborg 1923.¹⁵ Temat kändes aktuellt i och med att Göteborg 2021 firar 400-årsjubileum och vi kunde även hitta tydliga kopplingar till de olika programmens ämnesinnehåll.

Kulturarvsmaterialet är utspritt i våra samlingar, beskrivningen av materialet och dess sökbarhet varierar stort. I vissa fall är det överhuvudtaget inte beskrivet och alltså inte sökbart. Materialet från Jubileumsutställningen illustrerar detta tydligt. Det är bara vissa delar av materialet som är beskrivet som en samling.¹⁶ Övrigt material är utspritt och behöver sökas fram på olika sätt. Detta var också en pedagogisk poäng, att studenterna skulle se komplexiteten. I fallet med Jubileumsutställningen finns till exempel en

14 Schmiesing och Hollis, "The role of special collections departments in humanities undergraduate and graduate teaching", 475.

15 Göteborg firade 300-årsjubileum 1921 men utställningen blev försenad och invigdes först 1923. Utställningen hade olika teman som historisk utställning, skandinavisk konstutställning, utställning av svenskt konsthantverk och konstindustri samt svensk exportutställning. Den var mycket omfattande och flera av dagens välkända byggnader och institutioner grundades som Göteborgs konstmuseum, Göteborgs botaniska trädgård samt Liseberg. I området vid Renströmsparken där Humanistiska biblioteket ligger idag, huserade den utlandssvenska avdelningen samt huvudrestaurangen med plats för 8 000 gäster och Näckrosdammen anlades. En linbana byggdes som band samman Renströmsparken med Liseberg. Wikipedia, "Jubileumsutställningen i Göteborg", Wikipedia, 9 juni 2020, https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Jubileumsutställningen_i_Göteborg&oldid=48459518; Jubileumsutställningen i Göteborg, *Jubileumsutställningen i Göteborg: 8 maj– 1923–30 sept.: Officiell vägvisare* (Göteborg: Göteborgs litografiska aktiebolag, 1923).

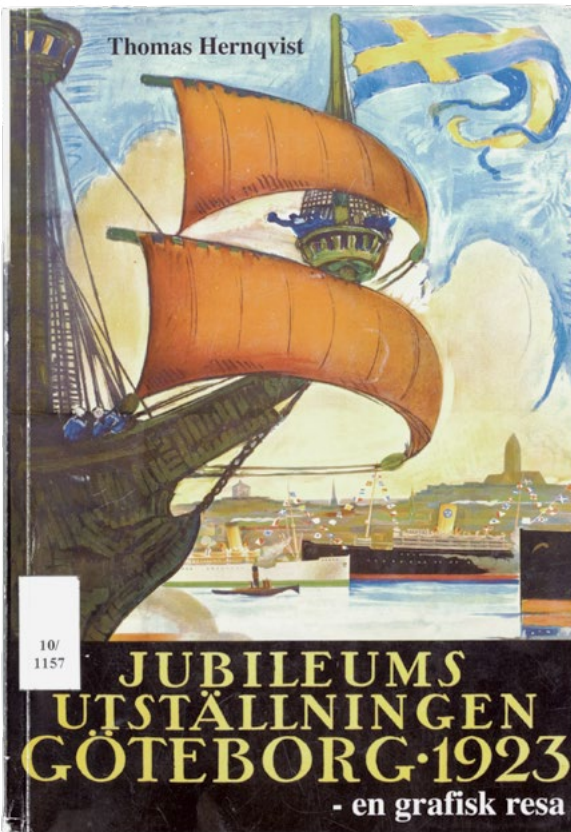
16 Vi har två kapslar med material från Jubileumsutställningen som är beskrivna som *Jubileumsutställningen i Göteborg 1923: Samling*. Dessa innehåller mindre tryck som programblad, utställningskataloger, sänghäften, vykort, turistinformation och fotografier. Kapslarna står i vår okatalogiserade samling av vardagstryck under uppställningen Allmänna utställningar och mässor och har lagts in i vår katalog och fått en kortfattad beskrivning. Detta gör att även denna okatalogiserade del av samlingen blir sökbar och därmed synlig.

stor klippsamling med samtida dagstidningsklipp som knappt någon bland bibliotekets personal kände till, och som heller inte är sökbar i våra system.¹⁷

Varje workshop inleddes med en presentation av samlingar inom kulturarvsområdet på Humanistiska biblioteket samt andra kulturarvsinstitutioner som museer och arkiv. Studenterna fick även en presentation av olika sökvägar för att hitta materialet, som en beskrivning av vår kortkatalog över äldre litteratur och ämnesbibliografier. Merparten av tiden arbetade studenterna i mindre grupper med att utforska material från Jubileumsutställningen. Utifrån olika frågeställningar fick de söka svar i materialet, använda bibliografier, äldre kortkataloger, programkataloger, kartor och annat källmaterial. Vi skapade olika stationer med olika teman och studenterna roterade. Två bibliotekarier och kulturarvssamordnaren fanns på plats under workshoppen för att guida studenterna och svara på frågor. Frågeställningarna skapades utifrån källmaterialet och kopplades till de olika programinriktningarna. Konservatorerna fick undersöka vilka föremål som lånades in till utställningen och varifrån dessa härstammade. Bebyggelseantikvarierna arbetade med frågor kring själva utställningsområdet, dess roll i staden och vad som finns kvar av byggnaderna som uppfördes. Vi avslutade med en uppsamling där vi gemensamt gick igenom frågorna, vad studenterna kommit fram till och vilka svårigheter de hade mött.

Studenterna var mycket engagerade och nyfikna och ställde många frågor. Vi utvärderade tillfällena med två öppna frågor: Vad tyckte du om dagens workshop? samt Vad kan bli bättre? Utvärderingen visade att tillfället uppskattades, de tyckte det var lärorikt och intressant men också kul samt att det ”öppnade ögonen för olika sätt att hitta material.” Flera lyfte fram att det var bra att få testa själv, vilket var ett av syftena med tillfället – att inte bara visa upp utan att låta studenterna arbeta med och engagera sig i materialet. Det handlar helt enkelt om att utveckla aktiviteter som inkluderar det fysiska materialet och som stöder ett aktivt lärande. Fördelarna med detta har starkt stöd i forskningen. Laurel Thatcher Ulrich, professor i historia vid Harvard, menar att det är genom att själva hantera och utforska käll-

17 Klippsamlingen är på 4-5 hyllmeter i två delvis dubblerade sviter. Större delen kom till biblioteket 1952, möjligen från utställningens generalsekreterare Henning Beyers (1884-1948) dödsbo. Merparten av materialet från Jubileumsutställningen finns annars på Regionarkivet i Göteborg.

Exempel på material från och om Jubileumsutställningen som användes i workshopen. Till vänster, en sekundärkälla som behandlar utställningen utifrån bildmaterial utgiven av Regionarkivet 2010. Omslaget avbildar den officiella affischen för utställningen skapad av Torsten Schonberg. Till höger, två primärkällor, en karta över utställningsområdet vid Renströmsparken från *Jubileumsutställningen i Göteborg: 8 maj–1923–30 sept.: Officiell vägvisare* utgiven 1923 och ett säsongskort för att besöka utställningen. Säsongskortet återfinns i vår okatalogiserade samling av vardagstryck.

material som studenterna lär sig, det räcker inte att bara visa upp objekt.¹⁸ Sutton och Knight uttrycker det träffande som att "Students literally grasp the nature of primary sources by handling archival documents."¹⁹ Självklart kan tyckas, men ändå värt att ha med sig när den mesta av vår undervisning för studenter uppehåller sig i ett digitalt informationslandskap.

Workshopen för Institutionen för kulturvård är ett exempel på hur vi på biblioteket kan introducera källmaterial tidigt i studenternas utbildning och

18 Laurel Thatcher Ulrich, "Objects in the classroom", *OAH Magazine of History* 17, nr 4 (2003): 58, <https://doi.org/10.1093/maghis/17.4.57>.

19 Sutton och Knight, "Beyond the reading room", 322.

inte nödvändigtvis knutet till uppsatsarbete. Primärkällor kan även användas för att illustrera skrivprocessen. Inom litteraturvetenskap kan exempel från arkiven användas för att följa skrivprocessen från originalmanus och utkast till det färdiga verket. Att möta ett originalmanus med författarens handskrivna noteringar är också ett sätt att komma närmare verket och upphovspersonen och skapa engagemang. Detta att källorna har en tydlig "sense of closeness to the creator and materiality" är något vi kan dra nytta av.²⁰ Ytterligare ett sätt att inspirera studenter är att visa konkreta exempel från publicerad forskning och vilket källmaterial dessa baseras på. Ett bra exempel på detta är webbsidan "Röster ur KvinnSams arkiv" där ett urval av böcker som bygger på arkivet presenteras.²¹ Detta skapar också en bra ingång till en diskussion kring skillnaden mellan primär- och sekundärkällor och kopplingen dem emellan.²² Den vetenskapliga databasen JSTOR gör något liknande på sin plattform *The JSTOR understanding series* där primärkällor som Martin Luther Kings tal "I have a dream" kopplas till sekundärkällor som forskningsartiklar och bokkapitel.²³

Thomas Nygren, universitetslektor i didaktik vid Uppsala universitet och docent i historia med utbildningsvetenskaplig inriktning vid Umeå universitet, jämför i en studie traditionella och digitala arkiv och vilka olika typer av lärande respektive arkiv stöder. Han visar att studenters användande av traditionella arkiv och tryckta källor utvecklar kvalitativa färdigheter, teoretiska perspektiv och historisk empati medan digitala arkiv och källor snarare stimulerar användandet av kvantitativ data och ett mer samhällsvetenskapligt förhållningssätt.²⁴ Detta kopplar till en debatt inom digitala humaniora där forskare som Andrew Prescott, professor i digitala humaniora vid universitetet i Glasgow, har kritiserat hur tillgången till stora datamängder styr forskningen

20 Sarah M. Horowitz, "Hands-on learning in special collections: A pilot assessment project", *Journal of Archival Organization* 12, nr 3–4 (2015): 224, <https://doi.org/10.1080/15332748.2015.1118948>.

21 KvinnSam, nationellt bibliotek för genusforskning, är en universitetsgemensam forskningsinfrastruktur vid Göteborgs universitet, med placering vid Humanistiska biblioteket. KvinnSam, "Röster ur KvinnSams arkiv", Göteborgs universitetsbibliotek, åtkomstdatum 13 mars 2020, <http://www2.uu.se/kvinn/forskning/>.

22 För en diskussion om detta se Todd Samuelson och Cait Coker, "Mind the gap: Integrating special collections teaching", *portal: Libraries and the Academy* 14, nr 1 (2014): 62–63, <https://doi.org/10.1353/pla.2013.0041>.

23 JSTOR, "The JSTOR understanding series: Linking original works to scholarship", åtkomstdatum 12 maj 2020, <http://www.jstor.org/understand>.

24 Thomas Nygren, "Students writing history using traditional and digital archives", *Human IT: Journal for Information Technology Studies as a Human Science* 12, nr 3 (2015): 78–116, <https://humanit.hb.se/article/view/476>.

och varnat för risken att tappa den historiska kontexten: Vilka källor är det som utelämnas ur det digitaliserade datasetet och hur påverkar det utfallet?²⁵ Samma debatt förs inom arkivsektorn kring vilka röster som hörs och syns i arkiven och vilka som utelämnas. Nygren betonar hur viktigt det är med ett humanistiskt tankesätt i den digitala eran. Studenterna måste lära sig att kritiskt utvärdera digital information och undvika att förföras av ”big data”. Ja, det gäller ju inte bara studenter utan oss alla.

En utmaning med att använda arkivmaterial i undervisningen är sökbarheten, vilken skiljer sig åt från material som böcker och artiklar som studenterna är mer vana att söka fram. Arkivmaterial är typiskt ordnat efter arkivbildaren – person eller organisation – och inte efter tema eller ämne. Hensley, Murphy och Swain visar att detta är problematiskt utifrån ett studentperspektiv. Utan kunskap om hur arkiv är organiserade och hur denna praxis skiljer sig åt från andra medier blir det svårt att navigera i arkiven. Detta är ett tydligt exempel på behovet av att inkludera primary source literacy i bibliotekets undervisning.²⁶ Det är vi själva som skapar sökbarheten till våra samlingar, såväl praktiskt som konceptuellt. En fråga vi behöver ställa oss är om vi skulle kunna utveckla beskrivningen av vårt arkivmaterial med till exempel ämnesord för att göra det mer sökbart.²⁷ Andra sätt kan vara att tematisera delar av våra kulturarvssamlingar, inklusive arkivmaterial, för att underlätta för studenter och andra användare att närma sig materialet och hitta ämnen att beforska.

Att digitalisera vårt kulturarv ses ofta som en demokratifråga. Rapporten *Turning access into learning*, utgiven av Nordiskt centrum för kulturarvs pedagogik, menar att digitalisering i sig inte räcker, det handlar lika mycket om hur materialet sedan presenteras för att det ska bli användbart. Rapporten hänvisar till en studie av Taylor och Gibson som hävdar att fokus ofta ligger på att nå så många som möjligt med så mycket digitaliserat material som möjligt, snarare än att fokusera på hur innehållet väljs ut, förmedlas

25 Andrew Prescott, ”The deceptions of data”, *Digital Riffs* (blog), 13 januari 2013, <http://digitalriffs.blogspot.com/2013/01/the-deceptions-of-data.html>.

26 Hensley, Murphy och Swain, ”Analyzing archival intelligence”, 110.

27 Detta görs redan vad gäller fotografier som indexerats med deskriptiva ämnesord men oftast inte på annat arkivmaterial. Detta är inte oproblemiskt då ämnesord riskerar att bli subjektiva. Visst material, som korrespondens, är svårt att beskriva med ämnesord utan att göra en tolkning av innehållet.

och kommuniceras.²⁸ Rapporten visar exempel på användarvänliga och engagerande plattformar för arkivsamlingar som inspirerar till lärande och deltagande. Problemet med många plattformar är att de enbart visar upp samlingar utan en pedagogisk tanke bakom. För att komma ifrån detta behöver samlingarna presenteras som ett narrativ, de behöver tolkas och sättas in i sitt rätta sammanhang.²⁹ Ett sätt att göra detta är genom samarbete med forskare som kan skapa den historiska kontext som behövs för att presentera en samling.

Goda exempel på plattformar utformade för att stötta lärande är *Stockholmskällan* utformad av Stockholms stad med syfte att upptäcka Stockholms historia i ord, ljud och bild.³⁰ Ett annat exempel är Lunds universitetsbibliotek som presenterar ett urval av sina specialsamlingar tematiskt i form av en guide. De vänder sig direkt till uppsatsskrivande studenter och lärare i sitt tilltal. Exempel på teman är brott & straff, lyx & överflöd samt mat & dryck. Allt material är digitaliserat och presenteras med en inledande text som sätter in temat i sitt historiska sammanhang samt beskriver vilken arkivsamling materialet ingår i. Guiden är resultatet av ett samarbete mellan forskare vid historiska institutionen och personal vid universitetsbiblioteket och har skapats för att synliggöra materialet och inspirera.³¹ Ett tredje exempel på detta angreppssätt är *Europeana* som är ett samarbete mellan tusentals europeiska arkiv, bibliotek och museer med syfte att sprida kulturarvet på ett sätt som informerar men framförallt inspirerar. Delar av samlingarna presenteras utifrån olika teman som konst, mode, musik, fotografi och första världskriget, och presenteras i form av gallerier, bloggar och utställningar. En del av plattformen, *Europeana Classroom*, vänder sig till lärare och innehåller resurser för olika utbildningsnivåer. Det finns även delar som använder sig av medskapande metoder för att engagera användare i skapande av innehåll. Plattformen skapades på initiativ av EU.³² Ett lokalt exempel är KvinnSam som tillsammans med forskare vid Göteborgs universitet skapat

28 Taylor och Gibson 2016, refererat ur Maria Press m.fl., "Turning access into learning: Exploring digital archives and their potential for learning" (Nordiskt centrum för kulturarvs pedagogik, 2018), 9, http://nckultur.org/wp-content/uploads/2013/05/Turning-access-in-to-learning_1.pdf.

29 Press m.fl., "Turning access into learning: Exploring digital archives and their potential for learning".

30 Stockholmskällans redaktion, "Stockholmskällan", Stockholms stad, åtkomstdatum 19 mars 2020, <https://stockholmskallan.stockholm.se/>.

31 Lunds universitet Universitetsbiblioteket, "Guide till specialsamlingarna", Lunds universitet, åtkomstdatum 19 maj 2021, <http://www.ub.lu.se/hitta/handskrifter-arkiv/guide-till-specialsamlingarna>.

32 Europeana, "Welcome to Europeana", åtkomstdatum 19 maj 2020, <https://www.europeana.eu/sv>.

sex kvinnohistoriska portaler som innehåller en stor bredd av arkivmaterial från KvinnSam presenterat med klargörande texter. Portalerna har skapats för såväl studenter som forskare, men också för en intresserad allmänhet och används mycket av till exempel gymnasieelever.³³ Utmärkande för alla plattformarna är att källor har valts ut och satts i en kontext. Detta är något som är viktigt för oss på biblioteket att ha med i det fortsatta arbetet med vår webb och våra plattformar, inte minst vad gäller vårt kulturarvsmaterial. Digitalisering av materialet fyller flera syften, det ökar självfallet tillgängligheten men det är också ett sätt att marknadsföra och skapa ingångar till våra fysiska samlingar.

Att arbeta med primärkällor och kulturarvsmaterial i undervisningen är både en utmaning men också en fantastisk möjlighet. Trots att vi lever i en alltmer digitaliserad samtid, eller kanske just på grund av detta, kvarstår det som Burman benämner som vår ”förundran inför det autentiska” i mötet med originalkällan.³⁴ Därför behöver vi på biblioteket bli bättre på vårt pedagogiska tillgängliggörande av våra samlingar. Vi behöver tydliggöra för lärare hur vi kan bidra till att deras studenter kan berika sina studier genom att ta del av vårt kulturarvsmaterial och våra samlingar bortom publicerad forskning, och vi behöver arbeta tillsammans för att utveckla kursinslag som använder sig av arkivmaterial och annat kulturarvsmaterial som primärkällor. Så, låt oss tillsammans skapa möjligheter för våra studenter att upptäcka, fascineras av och möta källorna.

Publicerade källor och litteratur

Allen, Susan M. ”Rare books and the college library: Current practices in marrying undergraduates to special collections”. *Rare Books and Manuscripts Librarianship* 13, nr 2 (1999): 110–19.

<https://rbml.acrl.org/index.php/rbml/article/view/157>.

Association of College and Research Libraries’ Rare Book and Manuscript Section och Society of American Archivists. ”Guidelines for primary source literacy”, 2018. <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org/acrl/files/content/standards/Primary%20Source%20Literacy2018.pdf>.

Burman, Lars. *Meningen med ett universitetsbibliotek*. Uppsala: Uppsala universitet, 2019. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-381037>.

33 KvinnSam, ”Kvinnohistoriska portaler”, Göteborgs universitetsbibliotek, åtkomstdatum 13 mars 2020, <http://www2.ub.gu.se/kvinn/portaler/>.

34 Burman, *Meningen med ett universitetsbibliotek*, 31.

- Europeana. "Welcome to Europeana". Åtkomstdatum 19 maj 2020. <https://www.europeana.eu/sv>.
- Fichtelius, Erik, Christina Persson och Eva Enarsson. "Demokratis skattkammare: Förslag till en nationell biblioteksstrategi". Stockholm: Kungliga biblioteket, 2019. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/nationell-biblioteksstrategi.html>.
- Göteborgs universitetsbibliotek. "Strategisk plan för Göteborgs universitetsbibliotek 2017–2020". Göteborgs universitet. Åtkomstdatum 3 februari 2020. https://medarbetarportalen.gu.se/digitalAssets/1665/1665143_strategisk-plan-2017-2020.pdf.
- . "Vardagstryck". Göteborgs universitetsbibliotek. Åtkomstdatum 12 maj 2020. <https://www.ub.gu.se/sv/hitta-material/vardagstryck>.
- . "Verksamhet". Göteborgs universitetsbibliotek. Åtkomstdatum 3 februari 2020. <https://www.ub.gu.se/sv/om-goteborgs-universitetsbibliotek/verksamhet>.
- Hensley, Merinda Kaye, Benjamin P. Murphy och Ellen D. Swain. "Analyzing archival intelligence: A collaboration between library instruction and archives". *Communications in Information Literacy* 8, nr 1 (2014): 96–114. <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2014.8.1.155>.
- Horowitz, Sarah M. "Hands-on learning in special collections: A pilot assessment project". *Journal of Archival Organization* 12, nr 3–4 (2015): 216–29. <https://doi.org/10.1080/15332748.2015.1118948>.
- Hubbard, Melissa A. och Megan Lotts. "Special collections, primary resources, and information literacy pedagogy". *Communications in Information Literacy* 7, nr 1 (2013): 24–38. <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2013.7.1.132>.
- JSTOR. "The JSTOR understanding series: Linking original works to scholarship". Åtkomstdatum 12 maj 2020. <http://www.jstor.org/understand/>.
- Jubileumsutställningen i Göteborg. *Jubileumsutställningen i Göteborg: 8 maj–1923–30 sept.: Officiell vägvisare*. Göteborg: Göteborgs litografiska aktiebolag, 1923.
- KvinnSam. "Kvinnohistoriska portaler". Göteborgs universitetsbibliotek. Åtkomstdatum 13 mars 2020. <http://www2.ub.gu.se/kvinn/portaler/>.
- . "Röster ur KvinnSams arkiv". Göteborgs universitetsbibliotek. Åtkomstdatum 13 mars 2020. <http://www2.ub.gu.se/kvinn/forskning/>.
- Liliequist, Jonas. "Arkivet i undervisningen eller hur man kan få studenter att intressera sig för äldre handskrivet källmaterial". I *Arkiven i forskningens tjänst: 20 år med Forskningsarkivet vid Umeå universitet*, redigerad av Göran Larsson, 168–75. Umeå: Forskningsarkivet, Umeå universitet, 2003. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-71368>.

- Nygren, Thomas. "Students writing history using traditional and digital archives". *Human IT: Journal for Information Technology Studies as a Human Science* 12, nr 3 (2015): 78–116. <https://humanit.hb.se/article/view/476>.
- Prescott, Andrew. "The deceptions of data". *Digital Riffs* (blog), 13 januari 2013. <http://digitalriffs.blogspot.com/2013/01/the-deceptions-of-data.html>.
- Press, Maria, Ulrica Löfstedt, Sara Grut, Bente Jensen, Liina Madla, Tiina Männäpso och Helga Hlín Bjarnadóttir. "Turning access into learning: Exploring digital archives and their potential for learning". Nordiskt centrum för kultur-
arvspedagogik, 2018. http://nckultur.org/wp-content/uploads/2013/05/Turning-access-in-to-learning_1.pdf.
- Samuelson, Todd och Cait Coker. "Mind the gap: Integrating special collections teaching". *portal: Libraries and the Academy* 14, nr 1 (2014): 51–66. <https://doi.org/10.1353/pla.2013.0041>.
- Schmiesing, Ann och Deborah Hollis. "The role of special collections departments in humanities undergraduate and graduate teaching: A case study". *portal: Libraries and the Academy* 2, nr 3 (2002): 465–80. <https://doi.org/10.1353/pla.2002.0065>.
- Stockholmskällans redaktion. "Stockholmskällan". Stockholms stad. Åtkomstdatum 19 mars 2020. <https://stockholmskallan.stockholm.se/>.
- Sutton, Shan och Lorrie Knight. "Beyond the reading room: Integrating primary and secondary sources in the library classroom". *The Journal of Academic Librarianship* 32, nr 3 (2006): 320–25. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2006.03.001>.
- Ulrich, Laurel Thatcher. "Objects in the classroom". *OAH Magazine of History* 17, nr 4 (2003): 57–59. <https://doi.org/10.1093/maghis/17.4.57>.
- Universitetsbiblioteket, Lunds universitet. "Guide till specialsamlingarna". Lunds universitet. Åtkomstdatum 19 maj 2021. <http://www.ub.lu.se/hitta/handskrifter-arkiv/guide-till-specialsamlingarna>.
- Wikipedia. "Jubileumsutställningen i Göteborg". Wikipedia, 9 juni 2020. https://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Jubileumsutställningen_i_Göteborg&oldid=48459518.